

**EL PENSAMENT CRÍTIC I EL COMENTARI DE TEXT EN LES MATÈRIES OPTATIVES
TIPIFICADES DEL BATXILLERAT : «LÒGICA I METODOLOGIA » I «SOCIOLOGIA».
MATERIALS I ESTRATÈGIES.**

Antoni Martínez Riu

Memòria corresponent a la llicència d'estudis sol·licitada pel curs escolar
2000-2001

Centre de treball i especialitat
I.E.S. «Joanot Martorell» (Esplugues de Llobregat)
Filosofia

Índex

1. Introducció	p. 2
1.1 Objectius	p. 2
1.2 Presentació del tema	p. 3
2 Treball dut a terme.	p. 3
2.1 Justificació inicial del tema	p. 3
2.2 Treball realitzat	p. 4
2.3 Disseny del pla de treball	p. 5
2.4 Metodologia emprada.	p. 7
3. Resultats obtinguts.	p. 9
4. Conclusions	p. 12
5. Materials presentat.	p. 12
6. Bibliografia	p. 13

1. Introducció

1.1 Objectius

a) Estudiar la relació que, com a hipòtesi de treball, plantejo que hi ha entre l'ús habitual de la pràctica escolar del comentari de text i el desenvolupament del pensament crític i racional en els alumnes de batxillerat; b) disposar d'una selecció de textos que, ajustant-se al

programa curricular de les optatives tipificades de batxillerat «Lògica i metodologia de la ciència» y «Sociologia», i adaptats a les estratègies d'aprenentatge preconitzades pel moviment anomenat «pensament crític» (*Critical thinking*), puguin ser utilitzats com a continguts procedimentals bàsics en la classe de les optatives esmentades.

El projecte es redueix a dues de les matèries optatives tipificades per raons evidents de limitació del treball i per tractar preferentment d'aquelles optatives que més directament, al meu entendre, es poden integrar en un projecte d'aprenentatge de les tècniques del «pensament crític».

1. 2 Presentació del tema

El comentari de text és un objectiu i un dels procediments fonamentals en l'ensenyament de la filosofia i, de retruc, de l'ensenyament de la «Lògica i metodologia» i de la «Sociologia». D'altra banda, les teories didàctiques de l'anomenat «pensament crític» ofereixen estratègies molt estudiades per fomentar en l'alumne l'actitud habitual d'una manera crítica de pensar, particularment adequades, sembla, per ser aplicades al comentari de text. Per això, en aquest projecte, m'he proposat aprofundir, primer, en el coneixement dels plantejaments generals del «pensament crític» i, després, i sobre tot, en les seves estratègies concretes per poder aplicar-les al comentari de textos en les disciplines ja mencionades de la «Lògica i metodologia» i de la «Sociologia».

2. Treball dut a terme

2.1 Justificació inicial del tema

El projecte planteja la conveniència d'oferir als alumnes de batxillerat que escullen les optatives tipificades de «Lògica i metodologia» i de «Sociologia» l'oportunitat d'exercitar-se en la pràctica i la valoració de l'actitud del pensament crític –que en la pràctica s'entén preferentment com

l'hàbit de saber copsar el sentit d'un text i l'habilitat d'avaluar-ne els raonaments amb mitjans proporcionats per la lògica informal- mitjançant la realització de comentaris de text. Per això, el profit teòric d'aquest projecte no va orientat només als alumnes, sinó també al professor que decideixi escollir aquest mètode com un procediment preferent. Si insisteixo en el valor del comentari de text és perquè, seguint els teòrics del pensament crític, es pot sostenir que «si no hi ha contingut, no hi ha pensament crític», i a la inversa, si no hi ha pensament crític tampoc s'haurà tractat degudament el contingut. I on s'han de buscar millor els continguts, si no en els mateixos textos dels autors clàssics, precisament de les matèries curriculars escollides, en aquest cas, de «Lògica» i «Sociologia»?

De tots els procediments usuals contemplats, tant pel currículum de la filosofia en general, com pels currícula de les optatives tipificades, el comentari de text és probablement el més indicat per l'aprenentatge de les destreses del pensament racional. Obligadament vinculat a l'aprenentatge i l'ús del llenguatge, el pensament crític pot trobar en una lectura analítica i activa de textos escollits, en la síntesi de les opinions expressades, el recurs a la definició i a l'argumentació escrita, entre d'altres recursos, una de les millors estratègies d'aprenentatge del pensament reflexiu i crític. La pràctica habitual del comentari de text—redactat primer individualment, llegit i comentat amb els altres alumnes de la classe— pot esdevenir el procediment fonamental per fomentar aquest tipus de pensament crític, que, com es pot comprovar al llarg del treball realitzat, també té un doble aspecte individual i col·lectiu.

2. 2. Treball realitzat

El projecte inicial contemplava la constitució de materials i estratègies per a les dues optatives de batxillerat mencionades. En tractar-se d'optatives tipificades, la temàtica del textos per comentar havia de ser en principi el temari conceptual ofert pels corresponents currícula. Tanmateix, com la teoria subjacent del projecte, en consonància amb les postures

didàctiques del pensament crític («insistir en un mínim de 50 conceptes bàsics per a cada curs», diuen els teòrics), requereix un nombre escàs de continguts conceptuals, s'ha fet una tria i una acomodació: en «Lògica» m'he decantat –empès per l'orientació del «pensament crític»- preferentment a favor de la «lògica informal» i he prestat atenció només als aspectes més generals de la metodologia científica; i en «Sociologia», com que l'abast, fins i tot en un curs d'iniciació a nocions sociològiques, pot ser excessivament ampli, he restringit el temari als fundadors de la sociologia, els clàssics Tocqueville, Marx, Durkheim i Weber i a alguns dels principals temes que plantegen.

2. 3. Disseny del pla de treball

El projecte, l'inicial i el realitzat, consta de tres parts.

1) **Fonamentació teòrica.** Plantejament teòric que desenvolupa i justifica –sempre des de les teories més acceptades del «pensament crític»- la hipòtesi que el millor procediment per l'adquisició de les destreses de pensament crític i racional rau en la pràctica habitual del comentari de text.

2) **Estratègies.** Definició i anàlisi de les estratègies al detall (*micro-skills*), pròpies del corrent del pensament crític, aplicables al comentari de text.

3) **Materials.** Selecció dels textos corresponents al temari de «Lògica i metodologia» o als apartats conceptuals de «Sociologia». Els textos remetent preferentment als autors clàssics, a assagistes i també a escrit de divulgació.

En concret, pel que fa a la «Lògica i metodologia» els textos es distribueixen segons el següent esquema:

1. Què és la lògica 1.1 L'objecte de la lògica

- 1.2 Els elements dels arguments
- 2. La lògica de l'argument*
- 2.1 Construcció de raonaments
- 2.2 Fal·làcies
- 2.3 Els raonaments deductius
- 2.4 Els raonaments inductius
- 2.5 Raonaments sobre conceptes
- 2.6 Raonaments sobre valors
- 2.7 L'argumentació moral
- 3. El mètode de la ciència*
- 3.1 L'estructura de la ciència
- 3.2 Les teories i les hipòtesis
- 3.3 L'explicació i la predicció científica
- 3.4 Causes i correlacions
- 3.5 La pseudociència

- 4. Caràcter interdisciplinari del saber*
- 4.1 Sociologia de la ciència
- 4.2 Ètica de la ciència

Pel que fa a la «Sociologia», segons el següent:

1. *Sociologia i ciències socials*
2. *Objecte i mètode de la sociologia*
3. *Els grans sociòlegs*
- 3.1. *Naturalesa i formes del vincle social (Durkheim)*
  - El treball
  - Individu i col·lectivitat
  - El pensament religiós
  - Desenvolupaments posteriors

3. 2 *Canvi social i conflicte (Marx)*

- La concepció marxista de la història i la societat
- Les classes socials
- L'«Escola de Frankfurt»

3. 3 *L'acció social (Weber)*

- La racionalització
- El procés de la racionalització de la societat

3. 4 *La societat democràtica (Tocqueville)*

- L'ideal igualitari
- Les amenaces a la democràcia
- La igualtat d'oportunitats

2. 4 Metodologia emprada

Atès que el treball es compon bàsicament d'una part teòrica (la investigació sobre el «pensament crític» i les característiques d'un comentari de text) i una altra d'orientada a l'aplicació de la teoria a la realitat dels textos, la feina d'investigació i treball ha tingut igualment dues fases. La primera ha suposat la recerca de bibliografia especialitzada. Cal observa, al respecte, que la bibliografia sobre pensament crític no abunda gaire en aquestes latituds i que bona part de la documentació l'he obtinguda via electrònica (internet). Cal deixar constància, però, del fet que la tutoria de la Dra. Anna Estany m'ha facilitat l'accés i la consulta de llibres de les biblioteques de diverses facultats de la Universitat Autònoma. A la informació, en concret, obtinguda per la via de les «webs» li ha calgut aplicar, no obstant, i amb molta freqüència, el principi la navalla d'Occam de «no multiplicar les entitats sense necessitat» i poder triar el gra de la palla.

La segona part que ha consistit en la selecció dels textos ha estat bastant més laboriosa del què inicialment s'esperava. La tria ha estat

constant i oscil·lant contínuament entre l'interès, la curiositat, l'anècdota de la setmana i la decisió presa, ja inicialment, però conformada després per l'experiència, de referir-me a la substancialitat d'un temari sòlid i adient; he procurat fugir conscientment de la trivialitat de l'esdeveniment efímer, no fos cas que els textos morissin de vells abans de néixer i no m'ha importat gaire aportar textos clàssics i acadèmics més que no pas de «revista i diari». Les fonts consultades i la bibliografia sobre el pensament crític, ant com el propi tarannà, m'ha fet decidir pel tipus de text que demana reflexió i treball. Potser també es moment d'aprendre que comentar un text és una «operació mental» que demana maduració, regles i aprenentatge.

Naturalment, a aquestes dues fases ha seguit, per força del tipus de treball projectat, la redacció del tema que, com ja s'ha dit, consta de tres parts i del següent índex.

I^a Part

1. Introducció

1.1 Objectius

1.2 Hipòtesi del treball

2. Breu història general del moviment del pensament crític

3. Què és «pensament crític»

3.1 Definicions

3.2 Disposicions i habilitats

3.4 *Critical thinking* versus *critical reading*?

3.5 Característiques de la lectura crítica

3.6 Tres maneres de llegir un text

3.7 Passos que cal fer per a una lectura crítica

3.7.1 Lectura i síntesi (orientada al sentit literal)

3.7.2 Anàlisi y descripció

3.7.3 Interpretació i sentit global

4. *Excursus* sobre les inferències

4.1 La nova consideració pragmàtica de l'argumentació

- 4. 2 El model de Toulmin
- 4. 3 El model de la «Nova Retòrica»
- 4.4 La lògica informal
- 4.5 Crítiques al «pensament crític» i a la «lògica informal»
- 4.6 L'estructura de l'argumentació informal
  - 4.6.1 El raonament com una transacció crítica
  - 4.6.2 Els esquemes
  - 4.6.3 Classificació dels raonaments segons els esquemes

II^a Part

- 1. El text
  - 1.1 Què és un text?
  - 1. 2 Elements d'un text
  - 1. 3 Coherència
  - 1. 4 Tipus de text
  - 1. 5 Text i argumentació
- 2. El comentari de text
  - 2. 1 Components essencials del comentari
  - 2. 2. El comentari de text filosòfic
  - 2. 3. Aplicació de les estratègies de la «lectura crítica» al comentari de text: Estratègies per a una lectura crítica
    - 1. Estratègies generals
    - 2. Les estratègies al detall: què podem fer o què podem preguntar-nos mentre llegim (i comentem) un text

Annex (quadres utilitzats per l'anàlisi dels textos)

III^a Part (a)

Textos de «Lògica i Metodologia»

III^a Part (b)

Textos de «Sociologia»

Bibliografia

3. Resultats obtinguts

El treball s'ha desenvolupat tenint seguit la línia del profund convenciment a favor de la racionalitat, l'exercici de la reflexió personal i l'ús de les estratègies (o cultiu de les habilitats per posar-ho en pràctica) que les afavoreixen, tal com ho demana la teoria de pensament crític.

En la presentació del projecte presentava la pràctica del comentari de text com un dels mitjans més adequats per «Adquisició de les competències bàsiques per part de l'alumnat». El coneixement de la bibliografia pertinent i el desenvolupament del treball realitzat no ha fet sinó reblar aquest mateix convenciment, fins al punt de sostenir, de nou, però amb més propietat de justificacions teòriques, que la pràctica sovintejada a classe del comentari de text fomenta directament l'adquisició d'actituds de racionalitat, reflexió i esperit crític, i es converteix, ensems, en una de les millors maneres d'avaluar els alumnes pel que fa a l'adquisició dels coneixements pertinents a l'assignatura.

Si hi ha un moment propici per «pensar per tu mateix», o pel «atreveix-te a pensar», segurament és el que correspon a l'època en què els alumnes cursen el batxillerat. Els breus sumaris i les redaccions analítiques crítiques són un dels instruments més adequats per al desenvolupament del pensament crític, entès en la pràctica escolar com la destresa en saber reconèixer el sentit (el significat) d'un text i analitzar i avaluar amb criteris objectius (i també els subjectius raonats) el contingut. La pèrdua en l'interès per les regles formals del pensament es pot veure compensada per una reflexió de més qualitat sobre els continguts de l'assignatura; com solen dir teòrics del «pensament crític», i ja hem citat, si no hi ha contingut no hi ha pensament crític i si no hi ha pensament crític no hi ha contingut.

La millora en un pensament reflexiu i racional, en quant elimina o redueix l'egocentrisme i la immaduresa personal, ajuda per descomptat a acceptar també de manera crítica y reflexiva les normes culturals de

convivència a percebre les relacions conceptuals que existeixen entre les diferents disciplines estudiades i practicar, ni que sigui a un nivell de nocions, la interdisciplinarietat del saber.

Quant a resultats concrets del treball dut a terme, corresponents als propòsits assenyalats en el Projecte (coneixement de la bibliografia pertinent, estudi teòric detallat i justificació –segons els principis del *Critical Thinking*-- de les tècniques (*micro-skills*) aplicables als comentaris, selecció de textos d'acord amb els continguts conceptuals generals del currículum de cada assignatura -tenint en compte autors clàssics, comentaris sobre aquests autors, escrits de divulgació i actualitat- i aplicació a cada un dels textos seleccionats de les estratègies adients, penso que al menys *substancialment* he donat compliment a tots i cadascun dels objectius previstos.

De les teories del pensament crític, que no és als EUA altra cosa que un intent permanent de reforma escolar –de la primària al primer curs d'universitat, passant pels estadis del mig-, programat i posat a la pràctica per autèntics experts en l'educació amb el compromís i l'adhesió de multitud d'entitats oficioses i oficials, val la pena posar en relleu la insistència, durant el procés de l'educació, en la racionalitat en les idees, les creences i el comportament; el recurs a la lògica informal (més que no pas a la formal), que es manifesta summament útil, tant en cursos específics com en la pràctica transversal curricular i, sobre tot -perquè remet directament a l'objecte estudi del treball presentat-, el valor concedit a la captació del sentit del text (lectura crítica) i a l'habilitat de comunicar-lo per escrit (escriptura crítica).

L'estudi del text en si mateix i de les tècniques del comentari de text obre una bona perspectiva didàctica que no s'ha de témer en un temps en què la pantalla de l'ordinador ha passat a ser la *tabula rasa* dels antics on va a parar gairebé tota la informació que rebem; passarà temps, si mai arriba, fins que la saviesa i pregonesa de pensament que destil·len els textos escrits es vegin equiparades a la quantitat d'informació indiscriminada dels mitjans

audiovisuals. De moment, val encara la pena llegir, comentar i escriure (llibres).

Quant als textos escollits –i ja he dit que, front a la dispersió conceptual, he preferit la limitació dels conceptes fonamentals, he preferit el text relativament llarg –que desenvolupa abastament una idea central, al text curt que només s’entén si fa referència a una qüestió recentment llegida al manual o ensenyada a classe. La tria, evidentment, podia ser millor; però ha estat molt el material acumulat i també el rebutjat i un moment o altre cal decidir; i ho he fet segons els criteris abans esmentats. No es tracta, certament, d’una selecció immillorable, però aconsegueix al meu entendre els objectius establerts.

4. Conclusions

Des del punt de vista de la matèria objecte del treball, mantindria l’opinió que caldria intensificar la pràctica escolar, a tots els nivells, del comentari de text. Fins i tot l’abundància d’altres investigacions, també sobre d’altres tipus de redacció escrita –el treball present s’ha limitat al comentari pròpiament dit, deixant de banda, per exemple, l’assaig breu o llarg, l’expressió lliure d’una opinió per escrit, etc.- ajudaria a aconseguir millor material per la pràctica docent de matèries com la «Lògica i metodologia» i la «Sociologia». I un convenciment final: la practica de l’escriptura (del comentari de text redactat) és una bona ocasió per aprendre a pensar.

5. Relació del material presentat

Ometo la presentació del treball en paper i lliuro dos disquets (suport magnètic), gravats amb el processador de textos Microsoft Word 97, i escrits en tipus de lletra Arial-12 (utilitzo la *VERSALETA*, la **negreta**, la *cursiva*; hi ha subratllats referents a adreces electròniques que, havent-ne eliminat la línia, malgrat tot , i en desconec les raons, la recuperen).

- Disquet I: Part I i Part II.
- Disquet II: Annex, Part III (a) i Part III (b).

6. Bibliografia (utilitzada)

- ADLER, M. J. y CH. VAN DOREN, *Cómo leer un libro*, Debate, Madrid 2001.
- ARON, R., *Les etapes del pensament sociològic*, 2 vols., Herder, Barcelona 1967.
- BERGER, P. L. i LUCKMANN, TH., *La construcció social de la realitat: un tractat de sociologia del coneixement*, Herder, Barcelona ²1996.
- BERGER, P. L., *Invitació a la sociologia: una perspectiva humanística*, Herder, Barcelona ⁴1995.
- BIERMAN, A. K. i ASSALI, R. N., *The Critical Thinking Handbook*, Prentice Hall, Nova Jersey 1996.
- BLACK, M., *Critical thinking*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs 1946.
- BLAIR, J. A. i R. H. JOHNSON, *Misconceptions of informal logic: A reply to McPeck*, a *Teaching Philosophy*, 14, 1(1991) 35-52.
- BLAIR, J. A., «Presumptive reasoning/argument: an overlooked class», a *Protosociology* 13, (1999) 46-60 (edició PDF), o. c.
- BOTTA MATAS, A. i BRECHA CATARINEU, J., *Lògica i metodologia, Materials didàctics (Unitat didàctica)*, Departament d'Ensenyament.
- CASANOVAS I ROMEU, P. i J. J. MORESO I MATEO, *Argumentació i pragmàtic del dret*, Ediuoc, Barcelona 1998.
- CASTELLÀ, J. M., *De la frase al text. Teories de l'ús lingüístic*, Empúries, Barcelona 1996.
- CERVERA, Á., *Guía para la redacción y el comentario de texto*, Espasa, Madrid 1999.

- CURTLER, H. M., *Ethical argument: critical thinking in ethics*, Paragon House, Nova York 1993.
- DEVINANT, A., *Les grands courants de la pensée sociologique par les textes*, 2 vols., Hachette, París 1999.
- DIJK, T. A. VAN, *Texto y contexto. Semántica y pragmática del discurso*, Cátedra, Madrid 1988.
- DIJK, T. A. VAN, *La ciencia del texto*, Paidós, Barcelona 1983.
- EEMEREN, F. H. van i altres (eds.), *Argumentation: Across the lines of discipline. Proceedings of the Conference on argumentation 1986*, Foris Publications, Dordrecht-Providence 1987.
- EEMEREN, H. VAN i altres, *Fundamentals of argumentation theory*, Lawrence Erlbaum Associates, Manwah (NJ) 1996, p.236s
- ENNIS, E., «Critical thinking: a streamlined conception», *Teaching Philosophy*, 14, 1(1991) 5-23.
- ENNIS, R., *Critical thinking*, Prentice-Hall, Upper Saddle River (NJ) 1996.
- ENNIS, R., «Is critical thinking culturally biased?», a *Teaching Philosophy*, 21, 1 (març 1998) 15-33.
- ENNIS, R., «A taxonomy of critical thinking skills and dispositions», a BARON i STERNBERG (eds.) *Teaching for Thinking*, Freeman, Nova York 1987.
- ENNIS, R. H., *Critical thinking*, Prentice Hall Upper Saddle River, NJ, 1996.
- ESTANY, A., *Introducción a la filosofía de la ciencia*, Crítica, Barcelona 1993.
- ESTANY, A. i CADEVALL, M., *Manual de prácticas de filosofía de la ciencia*, Crítica, Barcelona 2000.
- FACIONE, A. (ed.), *Critical thinking: A statement of experts consensus for purposes of educational assessment and instruction*, The California Academic Press, Millbrae CA 1990.

- FUENTE, P. de la, i A. MARTÍNEZ RIU, *El pensament compartit. Lectures de filosofia*, La Magrana, Barcelona ³1997.
- GARDNER, P. i S. JOHNSON, «Thinking critically about critical thinking: an unskilled inquiry into Quinn and McPeck», en *Journal of Philosophy of Education*, 30, 3. (1996).
- GIDDENS, A., *La teoría social hoy*, Alianza, Madrid 1990.
- GIERE, R. N., *Understanding Scientific Reasoning*, Holt, Rinehart and Winston, Nova York 1979.
- GIERE, R. N., *Explaining Science*, Chicago University Press, Chicago 1988.
- GINER, S., *Sociología*, Edicions 62, Barcelona 1998.
- GUTIÉRREZ MARTÍNEZ, F., *Razonamiento: de la teoría a la instrucción*, IUED. Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid 1995.
- HALONEN, J. S., «Demystifying Critical Thinking», *Teaching Psychology*, 22 (febrer 1995) 75-81 [http://www.library.wvu.edu/cbl/ray/halonen2.htm].
- HAMBLIN, CH. L., *Fallacies*, Methuen, Londres 1970.
- KENNEDY, G. A., *A new history of classical rhetoric*, Princeton University, Press, Princeton (NJ) 1994.
- Kurland, D., *Principles of critical reading and writing* [www.criticalreading.com/principles.htm].
- LIPMAN, L., A. M. SHARP i F. S. OSCANYAN, *Philosophy in the classroom*, Temple University Press, Filadèlfia ²1980.
- LIPMAN, M., *Thinking in education*, Cambridge University Press, 1991 (trad. cast: *Pensamiento complejo y educación*, Ediciones de la Torre, Madrid ²2001).
- LO CASCIO, V., *Gramática de la argumentación*, Alianza, Madrid 1998.
- MACIONIS, J. J. i PLUMMER, K., *Sociología*, Prentice Hall, Madrid 1999.
- MARTÍN ZORRAQUINO, Mª A. i E. MONTOLÍO DURÁN (eds.), *Los marcadores del discurso. Teoría y análisis*, Arco/Libros, Madrid 1988.

- MCPECK, J.E., *Teaching critical thinking. Dialogue and dialectic*, Routledge, Londres-Nova York 1990.
- MCPECK, J. E., «What is learned?», a *Teaching Philosophy*, 14, 1(1991) 25-34.
- MEYERS, CH., *Teaching Students to Think Critically*, Jossey-Bass, San Francisco 1986.
- MISSIMER, C. A., *Good arguments : an introduction to critical thinking*, Prentice Hall, Englewood Cliffs ³1995.
- MOESCHLER, J. y An. REBOUL, *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Seuil, París 1994 (hi ha traducció cast. recent).
- MONTOLÍO, E., *Conectores de la lengua escrita*, Ariel, Barcelona 2001.
- NEBLETT, W., *La lógica de Sherlock Homes*, La Magrana, Barcelona 1989.
- NICKERSON, D. PERKINS, R. S. i E. E. SMITH, *Enseñar a pensar. Aspectos de la aptitud intelectual*, Paidós-MEC, Barcelona 1987.
- NOZICK, R., *La naturaleza de la racionalidad*, Paidós, Barcelona 1995.
- NÚÑEZ, R. y E. DEL TESO, *Semántica y pragmática del texto común*, Cátedra, Madrid 1996.
- PAUL, R., *Critical thinking: what every person needs to survive in a rapidly changing world*, CCTMC, Rohnert Park, CA, 1990.
- PERELMAN, CH. i L. OLBRECHTS-TYTECA, *Traité de l'argumentation: la nouvelle rhétorique*, Presses Universitaires de France, París 1952 (Éditions de l'Université de Bruxelles, Brussel-les 1988), trad. cast.: *Tratado de la argumentación: la nueva retórica*, trad. per J. SEVILLA MUÑOZ, Gredos, Madrid 1989.
- PIZARRO, F., *Aprender a razonar*, Alhambra, Madrid 1994.
- PLANTIN, CH., *Essais sur l'argumentation. Introduction à l'étude linguistique de la parole argumentative*, Kimé, París 1990.
- PLANTIN, CH., *La argumentación*, Ariel, Barcelona ²2001.

- *Protosociology*, 13, (1999) 14-28 (edició PDF)
[<http://www.protosociology.de/Index-d.htm>]:
- QUINN, V., *Critical thinking in young minds*, David Fuyllton Publishers, Londres 1997.
- QUINN, V., «In defence of critical thinking as a subject: If Mcpeck is wrong, he is wrong», en *Journal of Philosophy of Education*, 28, 1 (1994).
- RITZER, G., *Teoría sociológica contemporánea*, McGraw-Hill, Madrid 1999.
- RITZER, G., *Teoría sociológica clásica*, McGraw-Hill, Madrid 1997.
- Russ, J., *Los métodos en filosofía*, Síntesis, Madrid 2001.
- SCHLECHT, L. F., «Classifying fallacies logically», a *Teaching Philosophy*, 14, 1 (març 1991) 53-64.
- SCHMIDT, S. J., *Teoría del texto*, Cátedra, Madrid 1973.
- SCRIVEN, M. y R. PAUL, *Defining critical thinking: A draft statement for the National Council for Excellence in Critical Thinking*, 1996
[www.criticalthinking.org/University/univlibrary/library.ncll].
- SIEGEL, H., *Educating reason: Rationality, critical thinking, and education*, Routledge 1988.
- SIEGEL, H., «On defining "critical thinker" and justifying critical thinking», a
[www.ed.uiuc.edu/EPS/PES-yearbook/92_SOCS/Siegel.htm].
- TOULMIN, S. E., *The uses of argument*, Cambridge University Press, Cambridge 1958, (uso l'edició 1969).
- TOULMIN, S., RIEKE, R. i JANIK, A., *An Introduction to Reasoning*, Macmillan-Collier, Nova York-Londres 1979.
- WALTON, D. N., *Argumentation schemes for presumptive reasoning*, Lawrence Erlbaum Associates, Manwah (NJ) 1996.
- WALTON, D., *Plausible argument in everyday conversation*, State University of New York Press, Nova York 1992.
- WALTON, D., *The pace of emotion in argument*, Pennsylvania State University, Pennsylvania 1992.

- WEINSTEIN, M., *Critical thinking: Expanding the paradigm* [<http://www.chss.montclair.edu/inquiry/fall95/weinste.html>].
- WOODS, J. i DOUGLAS N. WALTON, *Argument. The logic of fallacies*, McGraw-Hill-Ryerson, Toronto 1982.
- www.criticalthinking.org (Sonoma)
- www.runet-edu/~Iridener/dss/index.html (Dead Sociologists Index)
- YOOS, G., *Pragmatics and critical thinking*, [www.shss.montclair.edu/inquiry/summ95/yoos.html].